

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

העברית והלשונות הקרובות לה

ג. ההגאים השורקים ומקביליהם: ש, ס, ש
 בסוף הפרק הקודם קבענו, שההגאים המקבילים בשרשים
 המשותפים בלשונות הקרובות – לא תמיד זהים. יש שהם
 נבדלים – אמרנו – אבל הבדליהם אינם מקריים, אלא הם
 נובעים מחוקי ההתפתחות ההיסטורית של ההגאים.
 דוגמה בולטת ביותר להקבלת הגאים כזו אפשר לראות
 בקבוצת ההגאים השורקים (sibilants) ש, ש, ש, ס, ז, צ,
 בעברית ובמקביליהם בלשונות הקרובות, בייחוד בערבית
 ובארמית.

נפתח בהגה ש. כבר ראינו, שלא תמיד מקביל לו

בארמית **ש**, אלא פעמים **ש** ופעמים **ת**, ובערבית פעמים
ס (ס) ופעמים **ת** (ט).

מהי הסדירות והחוקיות שבהקבלות שונות אלה:

נתבונן נא בדוגמאות מספר:

בעברית ראש,	בארמית ריש,	בערבית ראס
" חמש,	" חמש,	" חַמַס
" שבע,	" שבע,	" סבַע
" שָׁבֵן,	" שָׁבֵן,	" סבַן
" שְׂכֹר,	" שְׂכָרָא,	" סכִיר
" שְׂאַל,	" שְׂאַל,	" סאַל
" רְשָׁמִי (מחודש ע"פ הערבית)	"	" רַסְמִי

בכל אלה וברבים אחרים מקביל ל**ש** בעברית — **ש**
 גם בארמית, ו**ס** (ס, סין) בערבית.

ולעומתם הרי דוגמאות אחרות:

בעברית שב, שוב,	בארמית תב, טוב,	בערבית תַאב
" חָדַשׁ,	" חָדַת,	" חַדִית
" שור,	" תור, תורא,	" תִּור
" שָׁלוֹשׁ,	" תְּלַת,	" תַלַאת
" שָׁלַג,	" תְּלַג,	" תַלְגִי
" שָׁבַר,	" תְּבַר,	" תַבֵר

באלה וברבים אחרים מקביל כאן ל**ש** בעברית — **ת**
 בארמית, הגה לא שורק, אלא **ש** **י** **נ** **י** (dental), ובערבית — **ת**
 (ט), הגה שיני חוכך (spirant), שהגייתו היא כהגיית תייו

רפה בעברית של יהודי תימן וכהגיית th אנגלית במלים
thank, thin מין הגה ממוצע בין התיי לשייך.

הוה אומר, שני שייך הם בעברית: האחד ש מקורי,
שהוא ש גם בארמית והוא ס בערבית; והשני – הגה,
שבהתפתחותו נתגלגל בארמית ל־ת ובערבית ל־ת (ט).
מה הייתה הגייתו הקדומה בעברית – אין לדעת היום, ואין
זה מענייננו כאן.

לפיכך אין לנו להתפלא, אם נמצא בעברית שני שרשים
שהם זהים באותיותיהם, ואף-על-פי כן אין הם שורש אחד
אלא שני שרשים שונים, שנתמזגו בלשוננו לצורה אחת.
באחד מבני זוג כזה היה הגה ש מקורי, כמו זה שבמלה שבע,
ובשני היה הגה ש שהוא ת בערבית, כמו זה שבמלה שלוש.
כך יש לנו, למשל, זוג השרשים ש־מ־ן. מצד אחד
השרש ש־מ־ן, המורה על שֶמֶן, וממנו: שֶמֶן, שֶמֶן, שֶמֶן, שֶמֶן,
ועוד. ומצד שני – השורש, שממנו נגזר שֶמֶן-המספר: שֶמֶן.

ומניין לנו, שאין שני אלה שורש אחד, אלא שני שרשים
שונים בהחלט, ושאינן לדרוש סמוכין אטימולוגיים בין השֶמֶנות
ובין המספר 8? הצורות הארמיות והערביות יוכיחו! בשֶמֶן
מלשון שומן קיים ההגה ש אף בארמית: שֶמֶן, שֶמֶן, ובמקומו
בערבית: שֶמֶן, שֶמֶן, ואילו במספר 8, 80 יש בארמית ת:
תֶמֶן, תֶמֶן, בערבית: תֶמֶן, תֶמֶן.

ודומה לזה בזוג השרשים ש־נ־ה (ש־נ־ה). מצד אחד

1. עיין גם בדברי ז' בן-חיים, לשוננו לעם? להיליה עמ' 20-22.

שורש בשי"ן מקורי, שממנו שָׁנָה (תקופת הזמן בת י"ב חודש),
 וגם לשון שינוי. והשי"ן שבעברית קיים כאן גם בארמית: שָׁנָא
 שָׁפָא, שָׁנִי; ובערבית ס: סָנָה. ומצד שני – השורש שממנו
 נגזר מספר 2, שָׁנִים, והפועל שָׁנָה במשמעות "חזר ועשה";
 ובארמית – הפועל תָּנָא (חזר) ושם-המספר תַּנְיָן (שני);
 ובערבית – הפועל תָּנִי ושם-המספר תַּאנִי (שני).

אפשר להביא עוד דוגמאות רבות לכך, דוגמאות
 הפוטרות אותנו מסכרות מסולפות ומדרושים מיותרים על
 קרבת מלים זו לזו, מלים שאינן קרובות כלל.

נוכיר רק את הזוג נִשְׂרָה שגרם לאחד הזואולוגים,
 לבוא ול"חדש" שְׁנָשָׁר הנזכר במקרא אינו העוף הידוע כמלך
 העופות, אלא הציט הקרם (vultur). שנקרא כך על שום
 שנישרו הנוצות מעל ראשו. רבים החזיקו בחידוש זה עד
 שבא ז' בן-חיים (לשוננו י"ב, עמ' 92) והכה על קדודם.
 בהראותו שאין כל קרבה אטימולוגית בין נָשָׁר בשי"ן מקורי –
 שהוא נְשָׂרָא בארמית, נָסַר בערבית – ובין הפועל נָשָׁר,
 שעיקרו בָּתָּ, והוא נָמַר בארמית, נָמַר בערבית; וכך החזיר
 את עטרתו של מלך העופות ליושנה.

וכן אין לנו לדרוש סמוכין בין "שָׁקַל" העברי, שהוא
 תָּקַל בארמית, תָּקַל בערבית, – ובין "שָׁקַל" הארמי, שפירושו
 נטל, לקח, שהוא בשי"ן מקורי, ואין לו מקביל בעברית.

ההגה העברי ס אינו מסובך כשי"ן. מקבילו הארמי אף
 הוא ס, וכן גם מקבילו הערבי (س). הם הערבי, המקביל
 לשי"ן העברי, כפי שראינו לעיל, מקביל אפוא גם לסמך
 העברי, כך למשל:

בעברית סגד,	בארמית סגד,	בערבית סגד
" סג,	" סגא,	" סגאג (=גדר)
" סיף,	" סיפא,	" סיף
" סכר (=סגר),	" סכר,	" סכר

ועוד רבים כיוצא בהם.

על השי"ן השמאלית, וזה בהגייתנו כיום לסמ"ך. בלשון הקדומה היו שני הגאים אלה שונים זה מזה. לא נדון כאן, אם היה הבדל כלשהו בהגיית השי"ן בין מלים אלה שכתובות היום בשי"ן ימנית ובין הכתובות היום בשי"ן שמאלית, או שלא היה כל הבדל ביניהן ולא היה לנו אלא ע אחד. מלים רבות בעלות ש נכתבות בעברית המאוחרת בסמ"ך; פֶּעַש—כעס, שָׁב—סב, שִׁיד—סיד, שָׁכָה—סבכה ועוד. הרי כמה דוגמאות, שמהן נראה את מקביליו של ע בלשונות הקרובות.

בעברית צָשָׁר, עֶשְׂרָה,	בארמית עֶסר, עֶסְרָה,	בערבית צָשָׁר, עֶשְׂרָה
" שִׁיבָה,	" סִיבְתָא,	" שִׁיבָה
" שָׁעַר,	" סָעַר (שָׁעַר), סָעָא,	" שָׁעַר
" פָּרַש (כרס),	" פָּרְסָא, פָּרִיסָא,	" פָּרַש
" שָׁמַאֵל,	" שָׁמַאֵלָא (סַמְאָא),	" שָׁמַאֵל
" שָׁבַע, שֶׁבַע	" סִבְעָא (שָׁבְעָא),	" שֶׁבַע

להגה ע שבעברית מקביל בכל אלה ס בארמית (או ע בארמית הקדומה ביותר וגם במקורות ארמיים יהודיים, המושפעים מן הכתיב העברי התנ"כי). בערבית מקביל לו

דווקא ש (ש). כאילו מעשה להכעיס: לעומת ש עברי - ש
(ס) ערבי, ולעומת ש עברי - ש (ש) ערבי. מלים עבריות.
הנכתבות בתנ"ך בשי"ן ובלשון המאוחרת בסמ"ך. דינן
כבעלות ש, שמקבילו הערבי - ש.

אין אפוא מקריות ושרירות בכל ההקבלות האלה.
הכול נובע מן המקור הקדום המשותף ללשונות השמיות.
והכול נתון למערכת כללים טבעיים-היסטוריים, ומי שעוסק
בחקר שרשים ובאטימולוגיה, עליו לדעת, שאם מצא שי"ן
עברית - עליו לבדוק, אם זו ש מקורית או גלגול של ת,
ואם מצא סמ"ך - עליו לבדוק, אם זו ס מקורית או גלגול
של ש. והשוואה עם הלשונות הקרובות תסייע בבדיקה זו.